

מכתבים למערכת

תגובות למאמר 'מוניין השנים בספר שמואל' [מאת הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ]

הרב אליהו מנחם הופמן

מודיעין עילית

בגיליון האחרון הופיע מאמר מאת ידידי הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ' נר"ו העוסק בסדרי הזמנים ובעניינים שבכרוניולוגיה שבספר שמואל. הכותב נטה בדבריו מדברי חז"ל ב"סדר עולם", ופירש את סדרי המאורעות והשנים באופנים אחרים.

ראוי לציין כי את עצם הגישה במאמר לנטות מדברי חז"ל ב"סדר עולם" גם במקומות בהם לא מצאנו דעות אחרות בחז"ל, ולפרש את סדרי המאורעות והזמנים באופנים אחרים, מצאנו כבר אצל הראשונים. רבינו הרמב"ן בפירושו לתורה³, נטה בעניין תאריך ברית בין הבתרים וזמן שהיית בני ישראל במצרים מדרכם של הסדר עולם ו"רבותינו במכילתא". הוא מקשה מפשוטי המקראות על שיטתם לפיה ברית בין הבתרים הייתה בהיות אברהם בן ע', ומושב בני ישראל במצרים היה ר"י שנים [ראה שם קושיותיו]. בשל הקושיות האלה פירש הרמב"ן כי ברית בין הבתרים הייתה בהיות אברהם כבן שמונים, וזמן שהייתם במצרים כמאתיים ועשרים שנה, ולא מאתיים ועשר כדעת הסדר עולם [ובתחילה צידד שאולי היו במצרים מאתיים וארבעים שנה], ובהמשך [ראה להלן] כתב שאפשר ששהו במצרים רכ"ז שנים. ויש להעיר כי לדברי הרמב"ן שם מנין השנים לשנות הבריאה משתנה, שכן כל החשבון המסור בידינו מיוסד על כך שבני ישראל היו במצרים מאתיים ועשר שנים⁴. ואף על פי כן לא מנע הדבר מן הרמב"ן לפרש מנין שנים אחר לפי פשוטם של מקראות⁵.

יתירה מזו, מדברי הרמב"ן מוכח כי חשבונות בעל "סדר עולם" לא נמסרו בהכרח במסורת, ולכן הוא רואה מקום לנטות מהם. הרמב"ן מסיים את דבריו שם "ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו⁶

³ פירושו לשמות יב, מ-מב.

⁴ מספר השנים מבריאת העולם עד לירידה למצרים [כ"ר"מ למנין בהר"ד], ומציאת מצרים ועד לחורבן בית ראשון [ג'ש"מ למנין בהר"ד] עולה בפירוש מתוך חשבון המקראות, וחשבוננו מיוסד עליהם בנוסף על כך שבמצרים היו ר"י שנים, ושמעת בניית בית שני ע' שנים לאחר חורבן בית ראשון ועד למנין שטרות [ג'ת"נ למנין בהר"ד] עברו מ' שנים, מתוכם ל"ד למלכות פרס וו' שנים למלכות יוון. כמובן שאין אפשרות לקצר את ראשית ימי בית ראשון עוד יותר כדי להתאים את חשבון הרמב"ן לחשבוננו.

⁵ ואף נראה כי כן תפס הרמב"ן לעיקר, שכן בראש השגותיו לספר המצוות לרמב"ם כתב "כי מנהג החכמים בתלמוד, וגם בתורה ובנביאים כן, שלא יחוש להוציא דבר אחד מן הכלל וידברו על הרוב ... וכן (פ' בא) 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה', והם מעת גלות אברהם מארץ כנען בפעם הראשונה ועמדם בשאר ארצות רק רוב המושב בארץ מצרים היה, "והנה לדעת חז"ל שבני" היו במצרים רק ר"י שנים, אם כן רוב המושב - מתוך ת"ל שנים - לא היה בארץ מצרים, אולם לשיטת הרמב"ן בפירושו הרי היו במצרים כר"כ שנים או יותר [ולכל הפחות רט"ז, שהרי ברית בין הבתרים היתה לאחר צאת אברהם מחרן בגיל ע"ה, ולא בהיותו בן ע' כדעת הסד"ע], ואכן רוב המושב היה במצרים.

⁶ בראשית מב, ב.

מסורת בישראל, יתכן שירמוז ליוורדים עצמם, שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים. ועם י"ז יהיו רכ"ז". הרי שאם חשבון רד"ו הוא מסורת בישראל מצא הרמב"ן לנכון להתאימו לחשבוננו, ומכאן ששאר דברי הסדר עולם אינם בהכרח מסורת בישראל.

ולגופו של מאמר - בסוף דבריו יצא הכותב לפרש כי הפרקים האחרונים שבספר שמואל (כא-כד) שעניינם הרעב בימי דוד, כמה ממלחמותיו של דוד וגיבוריו עם הפלישתים, שירת דוד, מניית העם והמגפה שבעקבותיה אירעו לא בסוף ימי דוד כפי פשטות הכתובים לפי מיקומם בספר בסוף ימי דוד, אלא דווקא בראשית ימי מלכותו.

ואלו ראיותיו בקצרה: א. לשון הכתוב "וַיְהִי רָעַב בְּיַמֵּי דָוִד", לאפוקי ימי שאול הסמוכים אליהם. ב. הרעב בא "אֶל שְׂאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים", ולא מסתבר כי העונש היה עשרות שנים לאחר החטא. ג. לעיל⁷ נאמר כי דוד שאל מי נשאר מצאצאי שאול ולא נמצא כי אם מפיושת, ואילו במעשה הרעב נמצאו כמה וכמה צאצאי שאול. ד. לאחר הרעב מסופר על כמה מלחמות עם פלישתים, אך בסוף ימי דוד הפלישתים לא היו דומיננטיים. ה. הפלישתים ביקשו להרוג את דוד באחת מאותם מלחמות, ולכן נשבעו עבדי דוד שלא יצא עוד למלחמה ולא יכבה נר ישראל, ואכן במלחמות בעמון וכו' היו יואב ואבישי בראש הצבא ולא דוד. ו. שירת דוד (בפרק כב) היא על הצלתו משאול ומאויביו, ומסתבר שנאמרה סמוך לזמן ההצלה ולא בסוף ימיו. ז. סביר כי ספירת העם נעשתה בראשית ימיו, כשחפץ לדעת את מספרם לצורך הצבא וארגון העם, ולא בסוף ימיו. ח. הנביא הדובר בעת המגפה שבעקבות מניית העם הוא גד החוזה, שלא נזכר עוד מאז ימי שאול בעת בריחת דוד ממנו. ואילו בשאר המעשים שבימי דוד מופיע נתן הנביא. כך שנראה כי גד אכן שימש נביא עד לתחילת ימי דוד ואז נפטר, ונתן היה אחריו.

ואכן הביא הכותב כי בפרקי דרבי אליעזר מבואר כי הרעב היה שנה או שלש שנים לאחר מות שאול.

הדברים אכן מסתברים ועל פניו משכנעים מאד, אולם דומני שעל אף מכלול הראיות הנ"ל, הנה מספר דברי הימים לפי פשוטו מבואר לא כן. שם נראה כי המגפה וקניית גורן ארונה/ארנן היבוסי היו לאחר שדוד החליט לבנות בית, ומיד עם קניית הגורן הוא הכריז כי כאן יהיה המקדש. בעוד בספר שמואל כל המעשה מסתיים בכך שדוד קנה את הגורן, הקריב שם קרבנות ובכך עצר את המגפה, הנה בספר דברי הימים⁸ נאמר כהמשך לקניית הגורן כי דוד אמר "זֶה הוּא בַּיִת ה' האֱלֹהִים וְזֶה מִזְבֵּחַ לְעֹלֹת לְיִשְׂרָאֵל". הרי שבעת קניית המקום כבר הקדישו לשם בניית המקדש. בפסוק הבא מתואר כיצד דוד כינס את הגרים לחצוב אבני גזית וקנה את החומרים הנצרכים לבניין, דבר שאין לו כל מקום לפני המעשה בדוד ונתן ובקשת הרשות לבנות מקדש. גם מיד לאחר מכן ממשיך הכותב לתאר כי דוד הכין את החומרים לשלמה מפאת היות שלמה נער ורך, ואם כן נראה שהכנת החומרים הייתה לאחר הולדת שלמה שהייתה לאחר מעשה אוריה החיתי. ומכל הכתובים שם נראה כי לפי פשוטו המעשה היה בסוף ימי דוד.

גם בנוגע למעשים בגיבורי דוד, הנה בדברי הימים⁹ מוזכרת בקצרה מלחמת דוד בבני עמון בהשמטת כל מעשה אוריה החיתי, ולאחריה¹⁰ מובאים המעשים בגיבורי דוד שבסוף שמואל, כשהמעשה בסבכי הקשתי שהכה את ספי הפלישתים פותח ב"ויהי אחרי כן". אלא שבעוד שבספר

⁷ שמואל ב פרק ט.

⁸ דברי הימים א כב, א.

⁹ דברי הימים א כ, א-ג.

¹⁰ שם שם, ד-ח.

שמואל הדברים מוסבים על מלחמת דוד בַּיְשָׁבִי הנזכרת שם¹¹ לפני כן, הנה בספר דברי הימים הדברים מתפרשים כמלחמות שהיו לאחר מלחמות בני עמון. [ואף אם יטען הטוען שהיות והדברים הם העתקה משמואל, אלא שמעשה דוד וישבי הושמט משום כבודו של דוד כמו שפירש המיוחס לרש"י שם או מטעם אחר, אזי הלשון "ויהי אחרי כן" מתפרש כמו בשמואל, מכל מקום מיקום הדברים לכשעצמו בין המלחמה בבני עמון למניית העם מורה כי כאן מקומם הכרונולוגי של המאורעות, בייחוד לאור דברינו כי מעשה מניית העם היה בסוף ימי דוד].

ולעניין גד החוזה, הנה בסיום ימי דוד הוא נזכר דווקא לאחר נתן הנביא: "וְדַבְּרִי דְוִיד הַמֶּלֶךְ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הַנֵּם כְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי שְׁמוּאֵל הָרִאֶה וְעַל דְּבָרֵי נָתָן הַנְּבִיא וְעַל דְּבָרֵי גֵד הַחֹזֶה"¹², ואם כדברי הכותב שגד נפטר בתחילת ימי דוד, ונתן היה נביא אחריו, הסדר היה צריך להיות הפוך.

תגובת כותב המאמר

הרב יוסף מיכאל יוסקוביץ

יו"ר אגודת מטמוני ארץ

ישר כח על התגובה המראה על קריאת המאמר בעיון, שלא כדרך העולם הקוראים מקופיא במקרה הטוב.

לגופו של עניין, אני מודה כי יש צדק מסוים בשאלות הרב הופמן, ולא ניתן להכחיש כי כמה משמעויות בדברי הימים מטות לדבריו, בפרט מה שהעיר מהסדר של הנביאים בו מוזכר נתן קודם לגד. הערה זו [שלא נעלמה ממני בכותבי את המאמר] אכן יש בה כדי לערער על דבריי, אך דומני שמכלול הראיות שהבאתי מוכיח ברמה גבוהה של הסתברות את טענתי, וכבודו של דיוק זה במקומו מונח. אוסיף כאן עוד ראייה לטענותיי, מכך שכמה מסיפורי המלחמות בפלשתים, המופיעים בסוף שמואל, מסופרים בדברי הימים¹³ בתחילת מלכותו, ומוזכר במפורש שאלו מן הגיבורים המתחזקים עמו להמליכו.

וכעת לשאר טענותיו:

ראשית, כתב במיוחס לרש"י על דברי הימים¹⁴ כי ספר דברי הימים לא הקפיד כלל על מוקדם ומאוחר אפילו באותה פרשה. [ראה שם באריכות וכן כתב כמה פעמים.] על כן קשה להשיג מסדר הכתובים בדברי הימים. ובעניין שלמה ובניין הבית, הכתוב מונה והולך לפי העניין של סדר בניין הבית ומסדרו כולו, אף שלא כולו היה בבת אחת. ואף שהכתוב מסמיך את איסוף החומרים למעשה קניית הגורן, היה זה שנים רבות לאחר מכן.

ובעניין 'ויהי אחרי כן', כבר השיב הוא עצמו שהעתיק משמואל עם הלשון ויהי אחרי כן. וכדרכו לא שינה לשון ספר שהעתיק, וכמו שכתב במיוחס לרש"י לד"ה כמה וכמה פעמים¹⁵.

¹¹ שמואל ב כא, טו.

¹² דברי הימים א כט, כט.

¹³ דברי הימים א פרק יא.

¹⁴ א ב, מב.

¹⁵ פירושו לדברי הימים א פרק ח, א; ושם פסוק כט.